

САНА ОЛОХ

№ 37 (12016) • Балабан ыйын 19 күнэ, 2025 сыл, бээтинсэ • 12+

Бу
күннэргэ

Кэпсиэхпин баҕарабын

Хатылыга — үйэлэри
ситимниир мүсүойга/3

Дьыллар уонна дьоннор

Көһөрүллүү ол дьулаан
кэмнэрэ.../4

Биһиэхэ суруйаллар

Ааллаах Үүн таһаҕасчыта/5

“Холустаҕа суруллубут устуоруйа” быыстапка аһылынна

Улууска — бу күннэргэ. Саха сиригэр бастакы
баталист-худуоһунньук Иван Лебедев быыстапката
дьон-сэргэ сэнгээриитин ылла/2

Быйыстапка түгэнэ. РСМДН ЖЕНДРИН ОЙ ТҮӨРҮҮТЭ

Тэттик

Чурапчы улуунун баһылыгын нэдиэлэтээҥи планеркатыгар

Манна ааспыт өрөбүлгэ ытыллыбыт биир
кэлим муниципальнай быыбардар түмүктэрин
иһитиннэрдилэр, үүммүт нэдиэлэ былааннарын
ылыннылар.

Планеркаҕа этиллибитинэн, “Биир ныгыл
Арасыйыа” баартыйаттан Иван Пономарев
быыбардааччы өйөбүлүн 95,92% ылан, Чурапчы
улуунун Кытаанах нэһилиэгин баһылыгынан
талылынна. Итини сэргэ Кытаанах, Хоттоҕо, Сылан,
Соловьев нэһиликтэригэр уонна учаастактарыгар
олохтоох салайыныы бэрэстэбиитэллээх уорганын
дьокутааттарын быыбардаатылар.

Аҕа дойду Улуу сэриитин сыллаларыгар Чурапчы
колхозостарын күүс өтүүнэн Хоту көһөрүү күнүгэр
аналлаах дэҕээдэ балабан ыйын 15 күнүттэн
сабаланна. Кутурбан күнүгэр анаммыт дэҕээдэ
чэрчитинэн үгүс културунай, иитэр-үөрэтэр,
үйэтитэр тэрээһиннэр ытылаллар.

Норуоттар икки ардыларынааҕы библиографическай кэнгириэскэ кытыннылар

Балабан ыйын 16-19 күннэригэр Дьокуускай
куоракка СӨ Национальнай библиотэтигэ
тэриллэбитэ 100 сылыгар анаммыт IV норуоттар
икки ардыларынааҕы библиографическай
“Библиография в сохранении культурного
наследия и языкового многообразия народов
мира” конгресс ытылла турар. Тас дойдуттан
уонна Россия бөдөн библиотэтиэкэлэрин
салайааччылары, учуонайдары кытынны
ылаллар. 4 күн устата өрөспүүбүлүкэбит бары
библиотэтиэкэлэриттэн делегациялар бу улахан
кэнгириэскэ араас хайыскаларынан библиография
биллэҥи туругун, сайдыытын ырытыһан,
дьүүллэһэн санаа атастаһыахтара. Чурапчытаагы
библиотечнай ситим 26 үлэһитэ үйэҕэ биридэ
буолар улахан тэрээһингэ кытынны ыла
сылдыаллар.

Полярнай уулуссаҕа суолу тупсардылар

“Харахпыт далыгар улааппыт уолаттарбыт
Захаровтар, Павловтар, Васильевтар бары
түмсэн, Полярнай уулуссаҕа буор, таас кутан,
наһаа үчүгэйдик тэҥнээн кэбистилэр. Эрдэ бу
суолбут наһаа дьаабы этэ, онон олохтооктор
уолаттарбытыгар махталбыт улахан”, — диэн
“Центральнай” ТОС биир ытык кырдыаҕа
Екатерина Иннокентьевна Павлова үөрүүтүн
үлэстэр.

“Улыбка” уһууаан сарсыардааҕы сэрээккэҕэ ыгырар

Быйылгы сыл сабаланыыта улуус баһылыга
Степан Саргыдаев улуус тэрилтэлэригэр,
оскуолаларга 5-тии мүнүүтэлээх эти-хааны
чэбдигирдэр сэрээккэни киллэрэр туһунан дьаһан
таһаарбыта.

Бу дьаһалга ологуран, П.И. Борисова
аатынан “Улыбка” уһууаан үлэһиттэригэр,
төрөппүттэргэ анаан сарсыардааҕы сэрээккэни
тэрийэр. Сэрээккэни уһууаан эти-хааны эрчийэр
инструктора Наталья Ефимова иилээн-сабалаан
ытар.

Чурапчыга күн-дьыл туруга

Балабан ыйын
19 күнэ
БЭЭТИНСЭ

Балабан ыйын
20 күнэ
СУБУОТА

Балабан ыйын
21 күнэ
БАСКЫҤЫАННЫА

Балабан ыйын
22 күнэ
БЭНИДИЭННЫК

Балабан ыйын
23 күнэ
ОПТУОРОННЬУК

Балабан ыйын
24 күнэ
СЭРЭДЭ

Балабан ыйын
25 күнэ
ЧЭППИЭР

6° -8°

3° -8°

4° -6°

4° -5°

4° -6°

6° -6°

6° -3°

Өрөспүүбүлүкэ сонуннара

Илинги эканэмиичэскэй
форум түмүктэрин
ырыттылар

Айсен Николаев Ил Дархан уонна Бырабыыталыстыба дьаһалтатын, салалтатын кытта мунньахха Саха сиригэр дэлэгэссийэтин Илинги эканэмиичэскэй форумга кыттыгыт түмүктэрин таһаарда. Тэрээһин Улук Илин социальнай-эканэмиичэскэй сайдыытын инники күөнүгэр сылдыар эрэггийиннэригэр биридэстэрин - Саха сиригэр бөлөргөтөргө таһаарылаах быһаһаакка буолбутун бэлиэтээтэ. Форум түмүгүнэн өрөспүүбүлүкэ 106 млрд солк. таһаар уопсай суумалаах 27 сөбүлэһинигэ илти баттаата. Онуоха уопсай инвестиция бартыбыала 641 млрд кэригэ солк. тэннээр. Бу салгыы үлэсэ сүдү тирэх, бэдөөгү бырайыактары олоххо киллэрингэ уонна дьон олохун хаачыстыбатын тупсарыыга инники хамсыырга кыах биэриэтин туһунан өрөспүүбүлүкэ баһылыга эттэ.

Арасыйыа ДОСААФ
тэрилтэтин
бэрэссэдээтэлинин
көрүстүлэр

Эрэггийин баһылыга Арасыйыа ДОСААФ тэрилтэтин бэрэссэдээтэлэ Денис Добряков кытта көрүстэ. Тэрилтэ Саха сиригэр салаатын үлэтин сайыннары, байыаннай-учуотуну илэлэргэ испиксалистэри бэлэмнээһин, ыччаты патриотическай итинигэ бырайыактары биригэ олоххо киллэрини боппуруостарын дүүллэстилэр. Чуолаан эбии үөрэхтээһини сайыннарыыга болломтону уурдулар.

Оттук сезонугар бэлэм
боппуруостарыгар
мунньах тэрилиинэ

Бу мунньахха Ил Дархан Энергетика хампаанньаларын инники өттүгэр дьон интэриэһигэр ОДЫХ хоччуолунайдарыгар уоту биэриини хааччахтаабакка, иэни төлөбүү боппуруонун биригэ тобулан быһаарсарга ынырда. Хас да күн сорох улуустарга уоту хааччахтаабыттарынан, резервэ баар источниктан уоту биэрбиттэрэ. Онуоха кыһын ыксаллаах түгэн үөскээтэһинэ, тохтоло суох уоту резервэтигэр биэрэргэ бэлэм буолууну бэрэбизиркэллэргэ уонна хонтурооллуурга Айсен Николаев соруудахтаата. Итиннэ өттүгүнэн хааччылыыны күн аайы хонтурооллуурга сорууда. Үп министиэристибэтигэр бүддьүөккэ субсидияга харчы көрдүлүүтүн хааччыларга соруудахтаата.

Тутууну уонна
саңардыыны
хонтурооллуур суһал
ыстаап мунньаҕа буолла

Айсен Николаев социальнай эбийиэктэри тутууну уонна саңардыыны хонтурооллуур суһал ыстаап мунньаҕын ытта. Улуустарга тутуулар доруобуйа харыстабылын уонна култуура эбийиэктэригэр болломтону уурдулар. Саңаарга саңа балыһаа комплекса 60% бэлэм, бэдэрээччигэр сорууттары толороллор, ол эрэри бөддьүөтү түмүктүүр инниттэн кинилэргэ үп уонна тэрийи боппуруостарыгар көмө оҥорор ирдээһин Айсен Николаев бэлиэтээтэ. Итиннэ балыһаа дьылээрэ Майаҕа, Ньурбаҕа, Бүлүүгэ, Аллараа Бэстээххэ тутуллааллар. Муусуна үрдүкү оскуолатын үөрэһин куортуна тутуулар, ону тэнэ муусука инструменнар атыллыһа боппуруоһа тэҥинэн быһаарыллар. Ил Дархан бары эбийиэктэр тутуулан, дьон туһугар үлэлэрин саҕалыахтаахтар диэн эттэ.

СӨ Ил Дарханын уонна
Бырабыыталыстыбатын пресс-сулууспата.

“Холустаҕа суруллубут
устуоруйа” быыстапка
аһылынна

Улууска — бу күннэргэ. Саха сиригэр бастакы баталист-худуоһунньук Иван Лебедев быыстапка дьон-сэргэ сэнгээриитин ылла

Сэмэн ЖЕНДРИНСКЭЙ

Балаган ыйын 17 күнүгэр “Айылгы” НАД-тин иһинэн тэриллбит худуоһунньук А.П. Мунхалов аатынан хартына галереятыгар Улуу Кыайыы өрөгөйдөөх 80 сылыгар аһаарыт “Холустаҕа суруллубут устуоруйа” диэн худуоһунньук-тыыннаабымсытар суруксут Иван Лебедев хартыналарын быыстапкатын үөрүүлээх түгэнигэ астылар.

Иван Иванович 1958 сыллаахха кырылас кумахтаах Бүлүү сиригэр-уотугар күн сиригэр көрбүтэ. Орто оскуолаҥы ситиһилээхтик үөрэнэн бүтэрбит уол тутта, ытык иэһин толоро, 8 сыл устата муоратааҕы-байыаннай флокка сулууспалаабыта. Салгыы СГУ-га историческай-юридическай факультеты үөрэнэн бүтэрбитэ. Сэбиэскэй Сойуус ыһыллаатын кытта, Гомель куоракка алмаһы кырыллыыр идээ үөрэммитэ. Олохун улахан аһаарын бырамысыланнаас эйгэтигэр анаабыта. Оттон 2019 сыллаахха П.П. Романов аатынан Дьоккуускайдааҕы ойуулуур-дьүһүнүүр училищеҕа анал кууруну бүтэрэн, диплом ылан, айар-тутар үлэтин саҕалаабыта. Кини тутатына улахан хабааннаах хартыналарга ылсыбыта. Саха сиригэр итиннэ Арасыйыаҕа буолуталаабыт устуоруйаҕа сыһааннаах байыаннай тутуулаах, элбэх элементтердээх хартыналары суруйан барбыта. Хатылы күтүөтэ, түөрт кыыс оҕолоох.

Быһыл саас Дьоккуускай куоракка ытыллыбыт быыстапкаҕа РФ үтүөлээх худуоһунньуга Юрий Спиридонов: “Иван Иванович Лебедев — Саха сиригэр бастакы баталист-худуоһунньук”, — диэн үрдүк сыанабылы биэрэн турардаах. Итиннэ даҕатан эттэххэ, Иван Лебедев Чурапчыга номнуо 7-с анал быыстапкага буолар — бу иннинэ 4-тэ Дьоккуускай куоракка, дойдутугар Бүлүүгэ итиннэ аҕатын дойдутугар Хаҥаласка тус үлэлэрин дьонго-сэргэҕэ көрдөрөн турар.

Оттон худуоһунньук ааптар быһытынан санаатын маанык эттэ: “Уруһуйдуубун уонна ол үлэбит тэн дуоһуйууну ылабын. Хартыналарбар биһиги эрабыт устуоруйатыгар буолбут байыаннай дьайымыларга хайдах баалларынан көрдөрө сатыбын; мин онно норуоту хайдааппын эбэтэр чопчу бири

БАЛЛАПАРТЭЭРИИТЭ

санааны туруорбаппын”.

Экспозицияҕа барыта, холбоон, 60 үлэ туруорулунна. Быыстапка бири сүүн уратытынан — ааптар хас хартынаатын аайы быһаарар кылгас тизикстэри суруйуута буолар, манан сирдэтинэн, көрөөччү уонна худуоһунньук икки ардыгар ситим тардыллар.

Үөрүүлээх чааска Чурапчы улууһун баһылыгы 1-кы солбуйааччы Рустам Данилов, улуустааҕы култуура управлениетын методиста Мария Васильева, Хатылы нэһилиэгин баһылыга Вячеслав Попов, Иван Иванович олохун аргыһа Елена Михайловнаны кытары биригэ үөрэммит доһотторун аатыттан Екатерина Лыткина уонна быыстапканы тэрийиңгэ үлэлэспит уус-уран тэрийээччи Ольга Ноева эбэрде тылларын анаатылар.

Дьэ, чакчы, Иван Лебедев хартыналарын көрдө-көрөөт, кыа хааннаах кыргыһы оҕоон суолугар, дьон-сэргэ дьоруойдуу быһымыларын, хас биридин айымньытыгар тиллэн кэлэр баталыяларын ортотугар биригэ баар була түһэбин.

Худуоһунньук хартыналарыгар сүүрүннээн коллаж тизиктиһитин туһаммыта кинини улаханник сөхтөрөр. Ону сэргэ ордук сахатын норуотун хорсун быһыммыларын, Кыайыыны уһаһыыга дьон кылааттарын киллэрситтэрин кэпсир чакчылар, эйэлээх олох түстэниитэ улаханник долгутар.

“Иван Лебедев хас биридин хартыналарга олус интэриэһинэйдэр, дууһа кыһын таарыйаллар. Дойдубут ол саҕанааҕы тыйыс кэмнэрин, бу бола турарды, дьэҥкэтик көрдөрүллөр. Иван Иванович хартынаатын кини көрө

туран, Аҕа дойду Улуу сэриитэ хас биридин дьэ кэргэни хаарыйытын итэҕэтиллээхтик арыллар”, — диэн култуура методиста Мария Ивановна бэлиэтээтэ.

Лебедев хас биридин болотуната барыта тыһыннаах эмоциянан толоруллубут итиннэ оччотооҕу кэм хайысхатын бүтүннүү интэриэһит устуоруйа кэрэһитинэн буолар. Сатабыллаах маастар дьын устуоруйаҕа тирэ-бирэн, боростуой норуот хорсун быһымытын, кырыктаах кыргыһылар буолбут дуорааннарын ситилин арыһан, көрөөччүгэ ылыһаарылаахтык тиэрдэр.

“Холустаҕа суруллубут устуоруйа” быыстапка — биһиги норуоттук дьоруойдуу олохун бүтүннүү ситилин кэпсир, көрдөрөр. Онуоха үүнэн иһэр көлүөнэ дьон итини барытын үчүгэйдик үөрэтэн, аҕа көлүөнэ оҥорбут үтүө дьмалаларын өйдүөхтэрэ диэн бүк эрэниэбин.

Быыстапка көрөөччү дүүлүгэр алтынны 1 күнүгэр диэри туруоҕа. Аһа сайаапкаларынан, оскуола үөрэнээччилэрэ, устудьуоннар, кэлэктип үлэ күннэригэр 11, 14 уонна 16 чаастарга сыдымахтара. Быыстапка төлөбүрдээх буолуоҕа, тэрийээччилэр “Пушкин кэартатынан” туһанахтарын сөл.

Хатылыга – үйэлэри ситимниир мусуойга

Кэпсиэхпин баҕарабын. Онно киирээт, хайдах эрэ урукку кэм уорҕалаах олоҕор эргиллибитти сананабын

Анна ЗАХАРОВА

Кэлинги кэмнэргэ сорох дьон былыргы малы-салы мунньан, эргэ дьылэрин сөргүтэн, ретро-мусуой тэриммиттэрин тэлэбисэргэ, социальнай ситимнэргэ көрөн, киһи сэргиир, астынар.

Хатылы нэһилиэгин олохтооҕо Яков Алексеев былырынтыттан саҕалаан, гарааһын биир муннугар анаан хос быһан, ретро-мусуойу тэриммитин истэн, онно тийэ сырыттым. Дьэ, кырдык, уурбут-туппут курдук, көрбүт эрэ кэрэхсии көрөр мусуойа буолбут. Кириээт, хайдах эрэ урукку кэм уорҕалаах олоҕор эргиллибитти сананабын. Былыргы чорооннор, түнэ этэрбэс, алтан сылабаар, нистэнэр массымналар, турку сыарҕа, бурдук тардар суоруна, мас холбукалар, кэлин, уус тэриллэрэ уо.д.а. мал-сал, иһит хомуос, туттар тэриллэр дьон болҕомтотун тардаллар. **Яков Степановичтан** туох соруктаах манньк баай экспонаттаах мусуойу тэрийбитин туһунан кэпсиригэр көрдөстүм:

●●● Кэргэним Мария Анатольевна ийэтин уонна аҕатын, кинилэр төрөппүттэрин тутта сылдьыбыт маллара-саллара быраҕыллыбакка, эргэ дьылэ, сарайга харалла сылдьыбытара. Ону былырын күһүнүттэн саҕалаан сууйан, сөргүтэн, сорох алдаммыт маллары чөлүтүр түһэрэн, кырааскалаан бу мусуойу дьэ кэргэнинэн тэрийдибит. Бастаан мань тэрийэр санаа, кыспынаан Машалыын эбэбит Екатерина Михайловна төрөппүттэриттэн тиксибит былыргы ыскаабы эргэ кырааскатын кыһыан, санаттан кырааскалааһынтан саҕаламмыта. Итини тэнэ бу эргэ ыскамайга тостубут атаҕын сагардан биэрбиһэр, олох бэйэтинэн урукку чөлүтүр түспүтэ. Онтон санаам көтөүллэн, эргэ малларбытын барытын сөргүтэн мусуой тэрийинэххэ баар дьон санаа үйэ туппута. Онно былырын күһүн, дьылэ-битигэр гаас ситимэ кириэ-биттэн, илэҥсийбиччэ уонна киэн-куон гараас туттубучча, бу былааммытын олоххо киллэрдим. Истиһэ-истиһэ элбэх киһи кэлэн көрдө. Атын да улуустартан кэлэн эмиз сырыттылар.

Манна дьоммут ах төрөппүттэрэ – аҕабыт Анатолий Васильевич ийэлээх аҕата Фекла Дмитриевна, Василий Игнатьевич Ефремовтар, ийэбит Екатерина Михайловна ийэлээх аҕата Мария Степановна, Михаил Сидорович Павловтар оччотооһу кэмгэ тутта сылдьыбыт маллара-саллара итинэн кинилэргэ урукку кэмнэртэн тиксибит былыргы иһит-хомуос, тэриллэр экспонат быһымынан турдулар. Бу икки мал – Хоту көһөрүл-

Ретро-мусуой хаһаайына.

лүү кыттыылаахтара ээ. Ефремовтар – Кэбээйигэ, Павловтар Булуҥга тийэ сылдьыбытара. Итини тэнэ малларбыт Дмитрий Попов, Анна Филиппова дьонноруттан, өбүгэлэриттэн хаалбыт сэдэх экспонаттары – бурдук тардар суорунаны, 1915 сыллааҕы ыныры, турку сыарҕаны, кэлини уо.д.а. маллары эмиз биэрдиһэр. Онно кинилэргэ истинник махтанабыт.

Манна колхуостааһын саҕаттан туттулла сылдьыбыт сөппэрээтэри, былыргы тимир ыйааһыны, алтан сылабаары, иһиттэри-хомуостары, урукку кэмнээҕи бытархай, кумаары харчылары, көмүс ньуоскалары, ороннору, олоппостору дьон сэргии көрөр. Бу мас ыскаап аҕабыт Анатолий Васильевич төрөппүттэриттэн хаалбыт. Ону дыпталла буолан хаалбыт кырааскатын барытын кыһыан, ыраастаан, урукку өгүндүүһүнүн таһааран, хаттаан кырааскалаатыбыт. Оттон бу сэлги тийһин уонна муһун кырамтатын эдийиим Варвара Степановна Федорова хоту бара сылдьан аҕалыта. Эдэр мас ууһа Алексей Попов оһуордарын-мандардарын, быһыларын-таһааларын быһаарынан, бу 17-с үйэ бүтүүлэрин диэки оһоһуллубут уонна 18-с, 19-с үйэтээҕи чорооннор тураллар. Күн-дьыл аастааһын аайы, чороон быһыта-таһаата, оһуора-мандара сайдан, уларыан-талэрийэн иһэр аналлаах. Оттон бу – эбэбит Сүөкүчэлээх тутта сылдьыбыт чаһылар. Билигин да үлэли турар. Стрелкага туллан хаалбытын оһоһуллубут собуотугар собуруу мытан оһоһотторон ылбытым. Чөлүгэр түһэрбиттэрин төлөбүрүн – 7 тыһыынча солкубайы мыттарбытара. Бу олоппоско ийэбит Екатерина Михайловнаны төрөппүттэрэ букатын кыра сырыттаһына, бимилтэн баайан олордон аһаталлара эбитэ үһү. Эбэбит билигин 93 сааһыгар сылдьар. Үйэтин тухары учуу-

гый-наллаан кэпсээн барда. Салгыы кини тылыттан суруйуум.

“Төрөппүттэrim Мария Степановна, Михаил Сидорович Павловтар – собуруу Бабааттан төрүттээхтэр. Сэри сылларыгар “Кыһыл Толоон” диэн колхуостан көһөрүллүүтэ утаарыллыбыт. Мин оччолорго 10-чалаах кыыс этим. Биһиги дьэ кэргэнтэн 5-һиз буолан барбыппыт. Ийэм барахсан, аҕыах хонугунан төрөрү сылдьара. Аҕам кэргэнин балаһыанньатынан дойдубутугар хааларга көрдөһөн көрбүтүн, оччотооһу салаалта:

“Барбат түгэнитигэр, норуот өстөөгүнэн ааһахпыт!” – диэн модьуйан туран ыппыта. Утарылаһахпыт баара дуо – көһөрүү кыттыылаахтара ахталарын курдук, үс күн иһигэр хомуна охсон, айаҥга турумуппун. Онно айаһаабыппыт иккис күнүгэр ийэм эрөйдээх Мугудайга эрэ тийээт, оҕоломмота. Хата, оччуттар балаһаннара чугас баар буолан абыраабыта. Сынньатар бокуой биэрбэккэ, саҥа эрэ төрөөбүт дьахтар оһотун көтөхпүтүнэн, салгыы айаһааһа дии. Бэстээх биэрэгэр тийэн, күһүнгү кураас тыаллаах аһаас халлаанга, борокуоппутун кэтэһэн, 20-чэ күнү быһа хоммуппун. Оччотооһу дьон таҥаһа-саба мелтах беҕе буоллаа. Сонно тоһуу-хатым, ачыктааһын саҕаламмыта. Биһиги колхуос Булуҥ оройуонугар Быков Мыска этэҥнэ айаһаан тийибиппит. Онно саҥа төрөөбүт балтым 2 эрэ ыйыгар тийэн баран, тымныан, хоргуйан “төннүбүтэ”. Аҕабын, уус идэлээх буолан, тууга иддэн үлэлэппиттэрэ. Онно балыгы хаһаанар улахан булуус уонна Күһүүргэ райсэбиэт, райпо дьылэрин, райпо улахан ыскааатын тутуутугар маастардаабыта. Мин Көһөрүллүү 70 сылыгар анаммыт айаҥга, Чурапчы улуһун дэлгэссийэтигэр кирисэн, Булуҥга тийэ сылдьыбытым. Оччотооһу тутуулар өссө да чиргэл туралларын көрөн сөхпүтүм, аҕабынан киэн тутта санаабытым. Ол ыскаааттан чурапчыларга төн балыгы кэһиллээн

биэрэн ыппытара.

Күһүүргэ 4-с кылааска үөрэнэ сылдьан, Кыайы буолбутун истибитим. Дойдубутугар төннөн кэлиһэ, хомойуох иһин, салаалта өттүттэн туох да тэрээһиннээх дьаһал суох этэ – ким хайдах сатанарынан, кыайарынан төрүт сирбитин булбуппун. Онно икки убайым Булуҥга хаалбыттара. Тоҕо диэтэххэ, ол кэмгэ кинилэри Лаптевтар муораларын арыларыгар балыктата ыппыт кэмнэра ээ. Улахан убайым устунан онно олохсуйан хаалбыта. Кыра убайым 1948 сыллаахха эргиллибита.

Ийэм көһөрүллүүттэн кэлэн баран уол оҕоломмота. Быраатым 9 саастааҕар ийэм баара-суоҕа 49-гар доруобуйата айгыраан олбута. Онно бырааппын иитэн, улаатыннаран, ыал оһорбутум. Кэргэмминин Анатолий Васильевичтын бизс оһону төрөтөн, улаатыннаран, үлэһит ыал оһортоон, элбэх сиэннэрин, 63 сыл устата эйэдэмнээхтик ыал буолан оһорбуппун. Аны билигин хос сиэннэрибиз утуммутун салгыттылар. Кэргэним Дьоккуускайдааҕы тыа хаһаайыстыбатын техникумун бүтэрэн, МТС-ка кылаабынай агрономтан саҕалаан, кэлин 27 сыл солхуос дириэктэринэн, салайар үлэлэргэ үлэлээбитэ. Мин Чурапчытааҕы педагогическай училищени бүтэрэн, Амманан, Өлүөхүмэнэн, дойдубар Хатылыга 35 сыл устата начальнай кылааска учууталлаабытым.

Ийэлээх аҕам уонна кэргэним, кини төрөппүттэрин олохторун-дьаһахтарын сырдатан, кинилэр сырдык заттарын үйэтитэн, ахтылары суруйан, буклеттары оһорон, Хатылытааҕы көһөрүллүү мусуойугар туттарбытым. Итини тэнэ кыстаах күтүөтүм оҕо сааспыттан саҕалаан, биһиги дьэ кэргэммитин сэхэргиир ретро-мусуойу тэрийдиһэр. Онно чугас дьоммутун үйэтиппитим санаабыр астык, ытык изэспин толорбут курдук сананабын. Кэлин оһолор, сизтэр эһин тупсаран, сайыннаран иһиэхтэрэ диэн эрэнибим.

Тыыл, педагогическай үлэ бэтэрээнэ, хоту көһөрүллүү кыттылааҕа, РФ үөрэҕиритин туйгуна 93 саастаах Хатылы нэһилиэгин ытык олохтооҕо Екатерина Михайловна Ефремова үйэ кэринэ оһорбут оһолун усталаах туоратыгар көрсүбүт үтүс уларыһылаах-талэрийиһлээх кэмнэриттэн кылгастык быһа тардан ити курдук кэпсээтэ. Ытык киһибиһигэр өссө да чэгиэн этэҥнэ сырыттын, оһолорун, сиэннэрин болҕомтолоругар, истин сыһааннарыгар угуттанан, үйэтэ уһаатын диэн баҕа санаабытын тиздэбит.

Көһөрүллүү ол дьулаан кэмнэрэ...

Дьыллар уонна дьоннор. Ытык мааны бэтэрээммит, Хоту көһөрүллүү кыттылааҕа, үлэ бэтэрээнэ Т.Н.Аммосов баарыгар суруйан хаалларбыт ахтытын ааҕааччыларбыт болҕомтотугар таһаарабыт

Бэтэрээххэ Буор Ыларга сүөһүлээхтэр уһуннук олохтубут. Тизийэн илдьэр борохуот кэлбэккэ, сүөһүлэрбит маччирэнги экирэтэн, кый-бырах бараллара, ол — бостууктарга олус сыраллааҕа. Үлэни кыйар улахан дьоммут баарса тохтуур сири уута диригин кэмнээн, күрүө далла онорбуттара. Борохуот бүгүн кэлэр дьон, сүөһүлэрбитин ол даллааҕа хаайан, борохуот кэлэрин кэтэһэрибит. Борохуоппут кэлбэт да кэлбэт, ол аайы тогуу-хатыы, сүөһү мангырааһына, дьон айманыта, ытааһына-сонгоһуна, киһи кута-сүрө тохтообот улуу издээнэ манна буолара. Тойоттор ыгыылара, бэстилиэттээх дьон манаан, биэрэккэ үс хонук кэлбэтэн борохуоту “калэ” дьон симыйанан киллэрэн, үгүс сырабытын ылбыттара.

Үгүс сырыбытыгар дьэ кэлбит этэ. Хаһан да тыраап устун хаампатах сүөһүлэр уонна борохуот баарсаны кытылгааннан сымыгыны-сырдыгыны паарынан тыһа турарыттан сиргэнэн, өлөллөрүнэн хамсаналлара, ону аахсар бокуой суох, биир кэм түһэ былаан, соһо былаан түүннээх күн тохтоло суох “Ялта” баарсаа модьу маһынан анал оһуулаах уйаҕа киллэрэн баайталаабыттара, от сыһа ууран биэрбиттэрэ. Өлүүнэ өрүс күһүнү күттээх, тыһыны тыалланан иһэрэ, куугунуур модун хара еһөх баалынан өрүтэ кырбаһа турара көрөргө олус дьулаана. Аһаҕас баарса үрдүгэр чөмөхтөһөн олорон иһэр дьоннорго, биһизхэ өссө тыһыны дьулаан айан этэ. Алта баарсаны суксуруһуннары “суон көлөпүнэ ханаат” дьон ааттыыр быаларынан баайан, борохуоппут улуу өрүс модун баалын хайа тымыран, түс хоту дьэки түһүнэн кэбистэ.

Балачча устубуппутун кэннигиттэн, баарсалара сиэтиллибит быалара быстан алдыархай буолла. Дьон айманыта, баарса хаһаайыныгар маһы тутуһа саба түһэн көмөлөсүһүү, өлөр-тиллэр мөккүөр буолбу-

та. Баарсалар тутуһар быалара суох буолан, өрүс киэҥ көхсүгэр мээһэ, үрүө-тараа ыһыллан хаалбыттара, саатар, хараһан эрэр буолан, хойутаан туох буола турара биллибэт, биэрэк көстүбөт этэ. Баарса хаһаайытара ракетанан ытан ханна баалларын биллэрэллэрэ, умуллубат кыһыл уоттаах лаампаны үөһэ будка үрдүгэр умаппыттара. Борохуоппут чускуутаан ыла-ыла, прожекторынан тыктаран баарсаларын көрдүү айдааныгар түспүттэрэ быһылааҕа, биир кэм сырдык уотунан өрүс ньуурун курбуулуу тыктараллара.

Хаһаан халын былыты-Ханан бүрүлүбүтэ, өрүс үрдэ хабыс-хараҕа буолбута, хата, өлбөт быаҕа, тыал сыһыа мөлгөөн, онтон олох тохтоон хаалбыт курдук буолбута. Ол оннугар өлгөмнүк хаардаан намыллыппыта, хаардаах силбиккэ тогуу-хатыы өссө күүһүрбүтэ. Хаһаан сырдыар дьэри туох да тутуһуута суох баарсабыт өрүс сүүрүгэр оҕустаран, көңүл уста сылдыбыта. Хаһаан сырдаабытын кэннэ борохуоппут ойодоһунан сыстан, бэйэтигэр хам кэлгинэн биэрэккэ тиксиһиннэрэн испитэ. Баарсабыт барыбытын булан, биэрэккэ тиксиһиннэрэн баран, ханна эрэ баран сүтэн хаалбыта. Сир хаһаан икки ардыгар хааллыбыт дьон өссө аймаммыппыт.

Борохуоппут кэмнэ-кэнээс дьэ, кэлбитэ. Баарсалары иккилии гына бэйэ-бэйэлэриттэр сыһыары баайталаабыттара, үс суурба онорон баран дьэ айанна туруммуппут. Айаннаан иһэн өлбүт кырдыаҕастары, оҕолоро утуулар таҕастарыгар суулаан, уңуох тутан көмөн кириллэрэ. Биэрэккэ бөлөһөнммит оту киллэрэн сүөһүлэрбитин аһаталлара, ол отторо олус кэмчи этэ. Сүөһүлэр, сылгылар бааллан турар мастарын кириллэрэ, уйа-хайа суох мангырыллар, кистигиллэрэ. Баарса үрдэ биир кэм сүөһүлэр аймалыһынан өрө ньиргийэ олохтубута. Онно эһи курус айантан бары да ытаһа-сонгоһу, аймаһа айаннаабыппыт.

Ити курдук айаннаан, Арыылаах биэрэгэ дьон ааттаан, түүн хараһаҕа кумах биэрэккэ сүөһүлэрбиттэрэ. Хаар халыннык түспүт этэ. Дьоммут: “Хаһаан сырдыар дьэри хоннорун, олохтубут баарсабытыгар хаалларым” — дьон көрдөспүттэрин ылыммакка, үлүтү кургуйдээн күөс өттүнэн сүөһүлэрбиттэрэ. Аһаҕас хаһаан аһыгар, тогуу хаар үрдүгэр бары суулаһан кутаа оттон, онно сыраллан туран эрэ хоммуппут.

Сүөһүлэрбит кытылга түһээт, от көрдөөн, үрүө-тараа түспүттэрэ, кытыл сун оттоо буолан хаары кэһэ сылдьан маччийбиттэрэ. Урут барбыт дьоммут туох да бэлиэни хаалларбатахтар,

саатар, кэтэһэр харабыл киһини анаабатахтар этэ. Сарсыарда сырдыкка эр дьоммут суолу-иһи көрдөөбүттэрэ уонна олох атын сиргэ сүөһүлэрбиттэр дьон быһаарбыттара. Онно үс колхуос дьонно, сүөһүтэ сүөһүммитэ, киһи да, сүөһү да элбэх этэ. Колхуостар: “Кыһыл Сис” — биһиги, “Андреев” колхуос уонна Бахсы Толоонуттан кэлбит колхуостар, улахан эр дьоннорбут сүбэлээһин, икки аҕы хайдан, урут кэлбит дьоннорун көрдүү, биэрэги кэрийэ, сүтэлээх суол солоно-солоно барбыттар. Киһи, оҕо бөҕө ыарыйда, ордук улаханник эдэр дьахтар, Собакина Мотрена Николаевна, олох уйуттуммат буола ылдыбыта. Кэргэнэ Ньукууус Собакин эмээхсининэн урут “Кирон” борохуотунан кэлбиттэр этэ. “Кэргэним ийэтин-аҕатын буларгыт буоллар,” — дьэһтээбитэ. Дьахталлар бары саба түһэн сарыллыллар. Саатар ыанар ынахтарбыт уолуталаан, үтү сыһын ыан ылбыттарын ылдыбыт дьонно, оҕолорго иһэрдэллэрэ, үгүс дьону абыраабыта. Дьэ итигирдик сордонон, Кэбээйи сиригэр устан кэлбиппит. Эр дьоммут бары — сырыны-айаны көрсүбүт аҕай дьон этилэр. Хас да хоһон, дьоммутун булан, хаалбыт өтөхтөрү сэлбийэн, саҕалы оһох симэн, хаары үрдүнэн кыстыкпытын буллубут. Биэрэги буларбытыгар аҕам Улахан Ньукулаас: “Сарсын Бокуруоп таһара, кыһыгы хонук саҕаланар,” — дьэбитэ. Илдьэ кэлбит аспыт саппааһа бүтэн эрэрин, ийэбит Маайа этэн, салгыы хайдах дьаһанары толкуйдуурга туруорсубута. Биһиги хас да ыал буолан, Тоҕой дьон сиргэ биир хаалбыт балаһыны сэлбийэн, саалы олохтоон улаатыннардыбыт, онно бааллара: Миитэ Аммосов дьонно, ийэтэ Мотуоһа, кэргэнэ Настаа оҕолорунаан Афона, Өлүөскэ, Өлөөнө, кыра кыыстар Дуня бааллара, Мунхаловтар дьон кэргэнэ, ийэлэрэ Настаа, кыһа Мария, уоллара Кыра оҕо Оппуонна, кыра Ньукулаас, оҕолоро: Мааппа, Өлүөскэ, Улахан Ньукулаас, биһиги ыал ийэбит Маайа, эдьинийим Өлөөнө уонна мин. Сордохторун бу дьон өйдөөбөппүн, сүүрбэттэн таһа киһи быһылааҕа, уочаратынан остуолга тиксэн аһырыт да буолаахтаан, тууһа суох убаҕыс да убаҕас уу хааһы сыһын сорох күн биридэ сирибит.

Улахан дьоммут дьахтардыын, эр киһилин 1,5 м халыннаах мууһу аһаран олохтоохтору кыта мунхалаһалара да, үксүн мэллээр быһылаахтара, олохтоох дьон туораталлара, “Сутаахылар” дьон ааннаах ахтыбат, мөлөх сыһаннаах этилэр. Кэлин дьоммут кыайыҕас үлэһиттэрин, көнө сүрүннээх, сэмэй майгыһынаах, үлэни көрөн тур-

баттарын билэн, сыһыаннара тупсубута, ордук таҕасытын, иһити бурдукка, балыкка, уопсайынан, аһыыр аска, мэнэйдэхэр буолан барбыттара. Үөрэх саастаах оҕолору, биһигини, хомуйан, Сииттээх оскуола иһигэр хоннорон, үстөрүнээт тэрийэн, күнгэ үстүү уу хаһынан аһатан үөрөппүттэрэ, аспыт барыта тууһа суох буолара. Оскуолабыт тыһыны, аһылыктыт кэмчи буолан, кэлин оҕо үксэ ыалдыбыта. Онно мин иккис кылааска үөрэммитим, олус ырытым, дьүдьэйбитим, аҕыс уңуоһум аабыллыбыта, арыҕыча сыл тахсыбытым, иккис кылааһы бүтэрбит аатырбытым. Быраатым Оппуонна Омуоһап интэринээккэ олорон, ис туйаппыт ылдыһан, Тоҕойго эбэтэ Мотуоһа эмээхсин, ийэтэ Настаа көрүүтүгэр дьэһтигэр сыппыта. Быраата Өлүөскэ эмээ улаханник ылдыһан сытара, кыра кыыстар Дуня рахиттан дьүдьэйэн, 1943 сыллаахха саас өлөөхтөөбүтэ. Эбэлэрэ Мотуоһа барахсан, ийэбит Маайа илдьэ барбыт Сомуорка, Харачаас дьон биридди ынахтаах этибит. Ынахтарбыт уулаах буолан абыраабыттара, ону икки эмээхсин сыппайан ыан ылан кыһынаран, оҕолоругар эмп курдук иһэрдэн, оҕолор бырдылара быстыбатаҕа буолуохтаах. Ийэлэрэ Настаа күнүктээн мунхаһа ылдыһан ыран, сылайан, биир-икки улахан собо балыктаах кэлээхтирэр, ону миннээн буһаран, ыарыһах оҕолорун, эмээхситтэрдийн суорданна суулаан, көтөһөн олорон аһаталлара. Ийэ барахсан бу хоргууулаах олохтон төһө да сылайдар, сэннэтэ эһинээр, оҕолорун тыһынаах хаалларары, түүннэри быһа биэһүдээн көрөн хоннохтуура, күнүһүн эбэлэригэр хаалларан мунхатыгар бараар. Эдьинийим Настаа сылайбат сындааһыннааһын, фронт туһа, өстөөх кыайтарарын туһа дьон, үлэһи-хамсы, эр дьону кытта тэһнэ үлэһи киһи билгитин сөҕө саныбын. Кини — аспыт үйэ биир хорсун, сылайбат сындааһыннаах саҕа дьахтара, үтөкэннээх ийэ этэ.

Манна, Тоҕойго саас, таһырдыа хаар быһыта сизэспит кэмэ. Аҕам Улахан Ньукулаас фермаҕа үлэһипир этэ. Сааскы уһун өрөбүд быһылааҕа, тыһынаах орду-бут дьон бары баарбыт, үксүбүт ороммутугар сытабыт. Эдьинийим Өлөөнө: “Аҕам аара суолга охтон хаалла,” — дьон айманан таһырдыаттан кириэ, ким үрүк-түрүк өтгө таһырдыа тахсан көрдөөбүппүт, ыраах охто сытара харааран көстөрө, мас соһор салааскалаах аҕабытыгар тийбиһипит, олох сэннэтэ эһэн кыайан турбат буолбут этэ. Куулга көннүүнэн өлбүт сүөһү этин элбэх баҕаһыны сүкпүт этэ, бэйэтин са-

лааскаҕа соһон адалан оронго сытыарбыппыт, оҕолор үүттэриттэн үүттээх хойуу хатын чээритинэн көөннөрүлүбүт чэйи, өйөөн олорон иһэрибиттэрэ. Аҕабыт сэннэ ылан, хараһын көрөн, тиллэн кэлбита. Сүтэн аҕабыт этин хат баран, салааскаҕа соһон адалбыллытын Мотуоһа уонна ийэм Маайалыын кырбастаан дьукаахтарга үлэрибиттэрэ. Мунхаалап Настаа оһох чанчыгар олорон өлүүтүн чараас гына быһа-быһа, уокка сырайан, үтэн сизэбитинэн барытын, буойан көрбүттэрин олох истибэтэҕэ. Настаа наһаа тыллаах дьахтар этэ, онон олох уугаһаппатаҕа. Кыһа Марфа, уола Оппуонна оронноругар сыталлара, онно илдьэн бустут этиттэн биэрэн аһаппыта, кыһа үчүгэйкээн, кэрэ мөссүүннээх 16-17 саастаах, чороччу улааппыт оҕо этэ. Уола Оппуонна дьүдьэх, аккыран, муус манган оҕо этэ. Ийэлээх кыыс нөҕүө күнүгэр иккиэн утуу-субуу өлбүттэрэ. Ити курдук Афанасий Петрович Мунхалов бизэ саастаах төгүрүк тулайыах хаалбытын, аһылыктаах сиргэ интэринээккэ олордон тыһынаах хаалларбыттара. Билигин саҕа норуота бүтүнүү киһи туттар үтөкэннээх, саханы саҕа дэппит киһи — улуу худуоһунньук. Бастаан, интэринээккэ сибидиссэинэн Дмитрий Петрович Лазарев, дойдубут киһитэ үлэһиттэрэ. Кини кыһамныгынан сүүрэн-көтөн, оскуолаҕа балаһан салҕатан, интэринээт дьэ кэнээбитэ, арыһы да усулуобуйабыт тупсубута. Кэбээйигэ оройон киһигэр сатын кириэн хас да көлө атыннан бурдук, саахар, туус, балык, арыһы тууорсан адалан, тыһымытыр улаппыта. Кэлин дириэктэр буолан оскуоланы, интэринээти бүтүнүү дьаһайбыта. 1942-1943 үөрэх дьылыгар I Сииттэ оскуолатын дириэктэрэ Баһылай Дьөгүрөбис Колмогоров (1943 с.сэриигэ барбыта), завуһуона Мария Ивановна Колмогорова, учууталлар: З.В. Афанасьев, Назар Харлампьевич, А.Е.Федосеева, Г.Г.Тороев, оскуола завуһа А.Е.Колмогоров этилэрэ. Д.П.Лазарев В.Е.Колмогоров сэриигэ барбытын кэннэ оскуола дириэктэринэн олорон, I Сииттэ оскуолатын улаханник тупсарбыта. Биһизхэ, көс оҕолоругар, үтүөтэ-өнгөтө олус улахан этэ. Оччотоогу оҕолор, биһиги, күн киһитин курдук көрөрбүт. Билигин тыһынаах хаалбыт тобох оҕолор да кырыйдарбыт, кинини сүрэхпитигэр-быарбытыгар илдьэ сылдыбыт, кини үс күлүгэр сүгүрүйэбит.

Ас-туор олохтон, I Сииттэ Асиригэр-уотугар 25 киһи тыһынаах, хоргуулан сырдык тыһынаах сытыбыттара, саас үйэ тухары быһа хаалбыттара. 1944 сыллаахха саас Нам оройонун райсэбиэтин бэрэссэ-

дэтала А.И. Аргунов кэлэн агитациялаан, Нам оройуонугар Маймаҕаа холбоһон, "Намга биһиэхэ кэлин" диэн ыгырымытын дьоммут үөрүүнэн ылыммытара. 1944 сыллаахха, саас муус устарга тобох сүөһүлэрин, сылгыларын үүрэн, 29 хаһайыстыба, 65 киһи, ол иһигэр 26 үлэһит, 29 оҕо колхозтарын аатынан бэчээтин, хаалбыт 35 ынахтарын, 16 сылгыларын илдьэ, хас биридилэрэ, сайабылланна суруйан, Маяковский аатынан колхозка чилиэнинэн кирибиттэр этэ. Адам Улахан Ньукулаастын, кини билсэр кыһыгар Мотрена Николаевнага Спиттэттэн 25 кэс сиргэ Тыайаҕа төттөрү Хараҕаас диэн ынахытын салааскаҕа холбоһон, сатыы онно олоҕо барбыппыт. Аара, ынахпыт Дьорбос диэн сиргэ торбостон баран кыайан турбат буолбута. Ону өлөрөн, этин айан дьонугар атыылаан, төбөтүн туйаҕын тириитигэр суулаан, салааскабытыгар тизийэн илдьэ барбыппыт. Саас тийибиппитигэр, ийэм Маайа ынаҕын тириитэ, төбөтө, туйаҕа эрэ тийибитин көрөн, ынахытын аһыан ытаата-соһоото, улаханник аймаммыта, бары да кэри-куру буолбуттук. Эдьийим Мотрена Николаевна минигин сонно тутан, баттахпын кырыһан, эппин сууһан, ньылбы ыраастаан, быттан-былахыттан босхолообута, бастыгдан-атахпар тийэ саҕа таҕас кэтэрдибитэ, ол наһаа үчүгэй

этэ. Сылаас истинг сыһыаны олохтообута, тоҕо-хана аһымы ас дэлэй этэ.

Маныха Д.М.Лазарев Тыайаҕа оскуола дириэктэринэн ананан, оскуолатын өрөмүөннэтэн, I Спиттэттэн малын сыһын туос тыҕа тизийэн, Лена оруһу таҕнары аннынан кэбиспит, таас тумустаах Лунха үрөһүн өрө өксөйөн, хас да биэрэстэ усталаах кута маары туораан, Күндээдэ эбэнэн устан, Тыайаҕа субу аҕай кэлбитин истэн баран, аҕам улаханник сөхтө-махтайда, билэр киһитэ кэлбититтэн олуһун үөрдэ-көттө. Дьэ, ити кэнниттэн сотору күтүөт буолан, Мотрена Николаевналым 4 уол 1 кыыс оҕолорун, оҕолорун барытын ыла онорон баран, орто дойдуттан барбыттара. Төрөөбүт сирдэригэр-уоттарыгар көмүс унуохтарын көтөүстүм, көрүлүбүт иэспин толордум.

1945 сыллаахха Тыайаҕа үһүскэ үөрсэнэ сылдьан, кыайыны ыам ыйын 11 чыыһылатыгар истибиппит. Улуу Кыайы үөрүүтүн курдук өрөгөйү, дьон барахсан харах уулаах үрдүк долгуйуутун, үөрүүтүн-көтүүтүн курдук улуу үөрүүлээх бырааһыннык аан дойдуга суоҕа буолуо ээ диэх курдук саныбын.

Биһиги, I Спиттэтэ Тоҕойго бөлүү былаҕайыттан ордон кэлбит оччотооҕу оҕолор, билигин да баарбыт. Чэ холобур, ССРС уонна Саха АССР Үрдүкү

Сэбиэтин дьокутаатынан таһылла сылдьыбыт, 1965 сыллаахха П.А.Ойуунускай аатынан Саха Государственной бириэмийэтин бастаах лауреата, Россия, СР норуотун худоһунньуга Афанасий Петрович Мунхалов, ССРС култууратын туйгуна, сцена бэтэрээнэ Афанасий Дмитриевич Аммосов, Новосибирскийдаахы "Вектор Бест" сабылалаах АО вирусология, биотехнология, геомедицинская технология средстволарын научнай-чинчийэр институтун төрүттээбит бастаах дириэктэр, научнай консультант, Россия Судаарыстыбаннай бириэмийэтин лауреата Алексей Дмитриевич Аммосов, арыы сьаҕын маастара, хас да төгүл Россияҕа бириистээх миэстэни ылбыт Елена Дмитриевна Илларионова, СГУ саха тылын факультетын старшай лаборана Елена Николаевна Аммосова, тыа хаһайыстыбатын үлэһитэ, сцена бэтэрээнэ Тит Николаевич Аммосов, билигин да сүбэ-танҕа дьоннорбут. Үтүө сүбөһиппит, эдьийбит, тымы, үлэ бэтэрээнэ Макарова Марфа Николаевна. Дьэ, ити курдук.

Сэриин ыар сылларын кэмигэр хоту Кэбээни оройуонугар күүс өттүнэн көһөрүллэн, үүрүллэн, олох да онно олохтуур ына дьаһал онорбокко, соруйан курдук, сир тогмутун кэннэ хаар үрдүгэр, аһаҕас халлаанга кырдыаҕастары, оҕо-

лору-уруулары мөһөн-этэн, үүрэн-үтүрүүн, өлөр өлүү анныгар умса анныбыт эбиттэр. Кыһыта баар ээ, олохтоохтор биһиги кэлэрбитин билбэттэрэ, сутан хара хороу буолбут дьон кэллилэр диэн, куттанан бэл, дыһаҕа кылларбэтэх түбэлтэлэрэ эмиэ баара. Бу дуо, тэрээһин, оччотооҕу сэбиэскэй былаас дьонун сирэ-туома дуо? Ама да ааспытын иһин, сүрдээх амырын сирэ этэ.

Биһиги кыһалҕабытын билигин өрөспүүбүлүкэбит салайан, итиэннэ, олохтоох былааһы тутан олорор, үпхаччы кириитин-тахсытын, быһаарар, үлэрэр салааларыт болҕомтоҕо ылан, суолта биэрэн, мунг саатар, билигин тыһыннаах сылдьар, мөлтөөбүт-ахсаабыт, улаханник аҕыһабыт, күүс өттүнэн көһөрүлүү сиртибэлэригэр бүтэһик сылларбытын, хонуктарбытын нус-хас олорон, киһилин атаарар ына септөөх чэпчэттиллэри, эбэтэр толору хааччыллылаах дыһаанаан, кыһалҕата суох олорор усулусууһаны олохтуулара буоллар, диэн сэмэй баҕалаахпын. Урут эмиэ туох эрэ чэпчэтиилэр олохтоммуттар этэ да, сым-хонук аастаҕын аайы, биллибэттик сүтэн, симэлийэн хаалара дуу диһин.

Маны сэргэ, өссө эбэн эттэххэ, уһун сылларга, биһиэхэ, туһааннаахтарга сүрэх, дууһа ыарыта буолан аала сылдьар, ыра санаа ымытаа оностубут

кыалла илик биир боппуруоспут быһаарыллыан эмиэ баҕарабыт. Ол курдук, ааспыт сүтсэри, сүт-кураан, күүс өттүнэн көһөрүлүү ыар содулуттан улууспуттар сүппүт, симэлийбит нэһиликтэртэн билигин икки эрэ нэһилиэк чөллөрүгэр түспөккө, тилиннэриллибэккэ сылдьаллар. Ол – урукку Мэлдьэхси уонна Аччаҕар нэһиликтэрэ. Эрдэ тилиннэриллибит нэһиликтэр билигин сайдан, дьонно-сэргэтэ тобуруйан, үлэ-хамнас, уйгу-олох үөлүгэр олохторо көрүөххэ үчүгэй, киһи ымысыра көрөр олохтоннулар. Онон, улууспут, өрөспүүбүлүкэбит салаалтата биһигэ үлэлэһэн, чуралчыларга бу икки нэһилиэги тилиннэрэрэ, чөллөрүгэр түһэрэн нэһилиэк статуһун олохтуур суолу-иһин тобулан, үлэни-хамнаһы мытан олоххо киллэрэллэрэ буоллар, бу кырдыаҕас, дириг силистээх-мутуктаах историялаах нэһиликтэртэн төрүттээх-уустаах көһөрүлүү сиртибэлэрэ, биһиги, сүргэбит көтөбүллүө, санаабыт сырдыа, кэнчээри ыччаттарбыт инники олохторо сырдык кэскиллэммитэригэр эрэниэ, олохпутун түмүктүүр тифэх күннэрибитигэр реабилитацияламыт курдук сананан дууһабыт чэлчизэ этэ.

Бэчээткэ бэлэмнээтэ
А.И.Давыдова.

Биһиэхэ суруйаллар. Ааллаах Үүн таһаҕасчыта

Мин аҕам Петр Лукич Степанов Ааллаах Үүнгэ таһаҕас таһытыгар сылдьыбытын кэпсиэрэ.

Кини 1919 с. Александра Трофимовна (1877 с.), Лука Михайлович (1863 с.) Степановтар дьизэ кэргэннэ төрөөбүтэ. Биһигэ төрөөбүт сэттэ эбиттэр – аҕаларын 1-кы кэргэнттэн Ирина Николаевна (1870 с.) Анна, Евдокия, Михаил диэн оҕолор, оттон 2-с кэргэнттэн Гаврил, Петр, Егор, Михаил диэн уолаттар төрөөбүттэр. Аҕам аах олорон ааспыт өтөхтөрө – Калтэҕэй. Кини оҕо сааһын улаханник кэпсээбэт этэ. Сарсыарда чөйдүи олорон, хоту көһүүгэ сылдьыбытын ахтан ыла. Ол кэмнэргэ, 1970-1980 сылларга, дьон урукку кэми кэпсиригэр туттунар этилэр. Оччолорго кыра да буоламмын буолуо, хоту көһөрүлүү, Ааллаах Үүн таһаҕасчыттарын туһунан кэпсиригэр соччо өйдөөбөтөрбүн да, истэrim. Аҕам Ааллаах Үүнгэ, сэриин иннинэ, Хадаар нэһилиэгин «Кыһыл кырыс» колхозуттан таһаҕасчыт буолан сылдьыбыт.

Айаннарын туһунан Афанасий Лаврентьевич Никитинныын, биһиэхэ ыалдьыттымы кэллэбинэ, кэпсэтэллэрин истэrim. Кини – сэриин бэтэрээнэ, сааһырбыт эрэри көбүс-көнө унуохтаах киһи этэ. Ааллаах Үүн айаныгар «III интернационал» колхозостан сылдьыбыт.

Афанасий Лаврентьевич биһиэхэ Ааллаах Үүнгэ хайдах курдук эрэйдээх айанга туру-

наларын, онно аттара эрэйдиригэр, сиркилэ курдук муус баарын, аара суолга сынныанар, хоһон ааһар сиргэ айанныыт адыһах буоллун диэн көрдөһөн аҕай тийиэллэрин туһунан аҕабынан кэпсэтэллэрин өйдүүбүн. 1990 сыллар бүтүүлэригэр ийэм Агафия Егоровна Степанова «Саҕа олох» хаһыакка биллэрин тахсыбытын көрөн, ыйылыбыт аадырыска аҕабыт

2018) суруйбут ахтытын куопуялаабатыттан, биэрбит хаартыскаларбыт төннүбэтэхтэриттэн хомойо эрэ саныбын.

Арааһа, «сиркилэ курдук муус» диэн Охотскай перевозтан Ааллаахха диэри баар Муус Күөлү кэпсэтэллэр эбит. Бука, айанныыттар Охотскай перевозтан Ааллаахха диэри уон симэбийээх барытыгар сылдьан аастахтара. Симэбийэлэр бэйэ-

йаларга таһаараллара, үрэхтэргэ соһоллоро, араас моһоллорго, быһылааннарда да түбэллэрэ элбэх эбит.

Аҕабыт абаҕата Прокопий Афанасьевич Степанов (1898 с.) «Кыһыл кырыс» колхозостан Ааллаах Үүн таһаҕасчыта эбит. Онон сылыктаатахха, аҕабытын, эдэр киһини, Ааллаах Үүн айаныгар абаҕата сыһыарбыт буолуон сөп эбит. Сэриин кэ-

гар диэри, эмиэ таһырдыа хоно сылдьыбыттар. Ити сыл элбэх өлүү-сүтүү тахсыбыт. Онтон Булун оройуонун дьаһалтата өлүү-сүтүү буолбутун истээт, «Кыһыл кырыс» колхозу Быков Мыска көһөрөн аҕалан «Молотов» колхозуска холбообут. Оччолорго Быков Мыс нэһилиэгин бэрэссэдээтэлинэн Иван Кирикович Степанов диэн Хадаар киһитэ үлэлиин сылдьар эбит. Иван Кирикович түргэн дьаһалы ылларан, дойдутун дьонун улаханник абыраабыт эбит. Аҕабыт Быков Мыска балыкка үлэлээн, дойдутугар «За доблестный труд в Великой Отечественной войне 1941-1945» диэн Сталин мэтээллээх кэлбит. Кини хотуттан кэлэн баран «Коммунизм» колхозуска үлэлээбитэ. Көһөрүлүүгэ сылдьыбыт дьонун кытта билсэр этэ. Микис Маайатынаан уо.д.а. кытта олохтон барыахтарыгар диэри ситимнэрин быспатахтара. Микис Маайата куруук сэлэппэлээх уонна оҕуруолаах буолара. Мин оҕо санаабыр, аймахтарым дин саныырым. Хоту тийиэн, биир өлүүгэ сылдьан, биир дьизэ кэргэн, чугас аймах курдук буолан хаалбыттар этэ. Ийэбитин кытта 1954 с. ыал буолан, 5 оҕолоохтор, сизиннэр-дээхтэр. Аҕабыт аттары айааһыра, баайара, сүүрдэрэ. Кини бэйэтин кыанар, түргэн туттуулаах үлэһит барда, дьизэ кэргэнигэр үтүөкөн сыһыаннаах таптааллаах кэргэн, амарах аҕа этэ.

Кыһа Надежда Степанова.

■ Хаартыска интэриниэт ситимиттэн ылыллына.

Ааллаах Үүнгэ сылдьыбытын кэпсээн, суруйбут ахтытын кытта хаартыскалары илдьэн биэрбиппит. Ол эрэри, ахтыбыт «Ааллаах Үүн таһаҕасчытара», «Тоҕус көлөһүн тохтубут суола» диэн кинигэлэргэ кирибэтэхтэр этэ. Ахтыбыт да, хаартыскалар да биһиэхэ төннүбэтэхтэрэ. Онон ийэбит (1934-

лэрин да аттара Кураанах, Хомустаах, Хара Тийт, Куруннаах (Уллуҕах), Сиикэй уу, Кырынаастыыр, Муус Күөл, Суордаах, Стрелка уонна Кириэс Ааллаахха айан судургута суоҕун кэпсиригэр дин саныбын. Айанныыттар аттарын харыстаан, тизийэн иһэр таһаҕастарыттан санныларыгар сүтэн, туруору үрдүк ха-

мигэр, 1942 с. балабан ыйыгар, аҕабыт колхозун дьонун кытта хоту көһөрүүгэ балык бултааһыныгар ытыллыбыттар. Аллараа Бэстээххэ тийиэн, аһаҕас халлаан анныгар хас да хоммуттарын кэннэ, борохуотунан илдьэн, Быһыттаах таас кытылыгар түһэрибиттэр. Онон тийиэн, балабан тутуохтары-

Өрөспүүбүлүкэ национальнай бибилиэтиэкэтигэр — Чурапчылар

Култуура. СӨ Национальнай бибилиэтиэкэтигэр тэриллибитэ 100 сылын туолла

Салгыта.

Рена Николаевна Габышева — СӨ култууратын туйгуна.

Рена Николаевна 1964 с. бэс ыйын 7 күнүгэр Уорбага Николай Васильевич уонна Мотрёна Васильевна Григорьевтарга сэтгис оҕонор төрөөбүтэ. Аҕата 36 сааһыгар өлөн, ийэтэ балтынаан Ирина Васильевна-лыын сэттэ оҕону олох суолугар үктэннэрбиттэрэ. Төрөппүттэрэ үксүн сүбү иитиитигэр үлэлээн кэлбиттэрэ. Ол курдук, аҕата өлүөр диэри биригэ-дыирдэбитэ, ийэтэ ыаннык-сыт, үүт астааччы, уо.д.а. үлэлэргэ үлэлээбитэ. Ийэтин балта Ирина Васильевна Софронова — ЫБСЛКС 16 съёһин дэлэгээтэ.

Рена Николаевна икки үрдүк үөрэҕи — СГУ омук тылын салаатын 1991 сыллаахха уонна ИСГ култуура уонна укуустуба академиятын бибилиэтиэкэ салаатын 2005 сыллаахха бүтэрбитэ.

1994 с. СӨ Национальнай бибилиэтиэкэтин омук тылын салаатыгар үлэтин саҕалаабыта. Сотору кэминэн социальнай-экэнимикэскэй уонна гуманитарнай литэратуралар салаатыгар үлэтин салҕаан бибилиэтиэкэр идэтин бары кэрдиһин ааспыт: бастакы категориялаах бибилиэтиэкэртэн хааччылар сиктэр сибидиссийегэр тийэ үүммүтэ.

2012 - 2018 сс. ааҕааччы ирдэбин толорор, өгөнү өгөрор Киинигэ информационнай быыстапка үлэтин иилээбитэ-саҕалаабыта.

2018 с. Национальнай библиографическай ааҕыныстыба омук тылын кирибит кинигэлэр даакнайдарын, библиографическай докумуоннарын чочуйан, бааҕа киллэринэн, каталогтары тэрийинэн, 2019 с. Информационнай ресурстарынан хааччылар Киин сулуустатыгар, гуманитарнай наука уонна спорт ситимигэр сүрүн библиографынан, 2021 с. Саха сиригэр норуоттарын тылга уонна култуурага нэһилиэстибэлэрин цифровизациялааһын Киинигэр сүрүн технологиянан үлэлээбитэ.

Киин гуманитарнай салаа ааҕар саалатыгар үлэлээбит сылларын саамай "көмүс кэм-

нэринэн" ааҕар. Ол курдук, "Читательский "Оскар", "Библионочь", "Поле чудес" - бибилиэтиэкэрдэр династиялара кыттылаах. "Үйүни угуордаабыт суруктар", "Кинигэ биһигини холбообута" у.д.а. дириҥ ис хоһоонноох куонкурустары, биэчэрдэри тэрийсиптэ. Ити кэмгэ үлэлээбит сылларын "олус күүрээниэх, умсулҕаннаах үлэ буолара" диэн ахтар. Үлэтигэр бэриниилээх, култуура, спорт уонна уопастыбаннай бачымнар көхтөөх кыттылаахтара. Хас да сыл СӨ НБ Профсоюзун тэрилтэтин чилиэнинэн үлэлээбитэ, култуурунай-маассабай тэрээһиннэргэ эппиэтинэни сүгэрэ. 2002 с. бибилиэтиэкэ чизһин элбэх күрэхтэһиилэргэ көмүскээбитэ.

"Хоту дойду кинигэтин култуурата" регионнар икки ардыларынааҕы II научнай-практической кэмпириэсийэ "Идэни дуоһуйууну чинчийи түмүктэрэ (СӨ НБ үлэһитэрин холбоһуругар)" дакылаатынан кыттыбыта (2017). Итини таһынан "Мин көңүл тылбаастарым" хоһоонун хомуруннуута (2024), "Профсоюз сайдыытыгар сэмэй кылаатым" ахтыыта "Профсоюз биһиги сүрэхпитигэр" хомуруннуука 2018 сыллаахха тахсыбытара.

Төһө да бочуоттаах сынньаланна бардар, бибилиэтиэкэ олоҕор тус кылаатын киллэрсэр. Ол курдук, СӨ НБ иһинэн ытыллар "Истин ааҕым" бырайыак бири бастыҥ ааҕааччыта. Илэҥ кэмигэр классиктар хоһооннору, ырыалары тылбаастааһынан дьарыктанар, кыра кинигэлэри кэллээксийэлиир, уруһуйдуур, волейболлуурун сөбүлүүр.

Кэргэнэ, дьиз кэргэн эрэллээх хаһаайына, Иннокентий Егорович Габышев - туттааччы идэлээх, кыстаах уол оҕолохтор, икки сизиннээхтэр.

Рена Габышева туһунан СӨ НБ национальнай библиографиятын Киинигэр сүрүн библиографа Скрабина С. В. суруйбут матырыйаалыттан бэйэтин ахтыытыттан туһамыйына.

Зоя Гаврильевна Бястинова (Тытыгынаева)

СӨ култууратын туйгуна, РФ үлэ бэтэрээнэ, Национальнай Бибилиэтиэкэ Бочуотун кинигэтигэр киллэриллибитэ, РФ кул-

тууратын Бочуотунай грамотатынан бэлэстэммитэ.

Ийэтэ Анна Яковлевна Барашкова Чурапчы Бахсытыттан төрүттээх, комсомол сэкирэтээринэн, бухгалтерынан үлэлээбит. Аҕата Гаврил Никитич Тытыгынаев — Чурапчы Одьулуунуттан төрүттээх. Милюсийэ начаалынньыгынан, Горнайга райком 1-кы сэкирэтээринэн, Чурапчыга райсоһуус бэрэсэдээтэлинэн үлэлээбит. Анна Яковлевна 1949с. от ыйын 12 күнүгэр Үөһэ Дьааҥы Яскайыгар төрөөбүт. 1973с. А. С Пушкин аатынан бибилиэтиэкэҕэ бибилиэтиэкэринэн үлэтин саҕалаабыта. Бастаан, ааҕааччылары суруйар, учуоттуур отдел сиктэригэр үлэлээбитэ. Ол кэмгэ дириэктэринэн Захар Тимофеевич Тюнгюрэдов этэ. 1974с. Дьокуускайдаагы култуурунай-сырдатар училищени кэтэхтэн үөрөнөн бүтэрбитэ. 1973-1987сс. 1 кат. бибилиэтиэкэринэн үлэлээбитэ. Отдел салайааччытынан Александра Пахомовна Максимова үлэлээбитэ, бибилиэтиэкэ бири сүрүн туттаах үлэһитэ этэ, киз туттар убаастыыр салайааччылар.

1987-2022 сылтан ааҕааччылары хааччылар отдел киинигэр сүрүннүүр бибилиэтиэкэринэн, калли биэнсийэҕэ тахсар диэри, периодическай салаага үлэлээн кэллэ.

Кэргэнэ Дмитрий Семенович Бястинов Үөрэх министиэристибэтигэр суоппарынан үлэлээбитэ.

Үс оҕолохтор, уонтан тахса сизиннээхтэр. Уопсайа, учуот секторыгар 14 сыл, онтон периодикаҕа 35 сыл үлэлээн, барыта, олоһун 49 сылын Национальнай бибилиэтиэкэҕэ анаата.

Полина Афанасьевна Дьячковская — СӨ култууратын туйгуна.

1966 с. ахсынньы 17 күнүгэр Мугудайга элбэх оҕолох малга үһүс оҕонор төрөөбүтэ. Оҕо сааһа Сылантаа аастыта. Ийэлээх аҕата — тыа сиригэр үлэһит дьоно. «Аҕабыт Афанасий Михайлович Дьячковский саахыматтыырга, дуобаттыырга үөрөппүтэ, хабылык, хаамыска оҕорон соһуотторо, ийэбит Боя Захаровна Макарова олохтоох бибилиэтиэкэ-

тэн кинигэ уларсар буолара, ону дьиз иһигэр оҕолор хардары-таары доргуччу ааҕарбыт, оччотоогу тахсыбыт саха литературатын бүтүннүү аахпыт дьээх сөп. Онон кинигэҕэ таптал оҕо эрдэхпинэ үөскээбитэ», — дьиз ахтар.

Полина 1988 с. СГУ математическай факультетын бүтэрбитэ, 2019 с. АГИКИ-га эбии үөрэхтээһин бырагырааматынан хаттаан бэлэмнэни үөрэҕин барбыта. НБ 1991 с. автоматизация отделыгар инженер-программист быһытынан үлэҕэ кирибитэ. Бибилиэтиэкэҕэ «АС-Библиотека» диэн систимэни туруоран, комплектование, обработка отделын үлэлэрин автоматизациялааһын саҕаламмыта, бибилиэтиэкэ бастакы электроннай каталогтар тэриллэбиттэрэ. 1993 с. ыам ыйыттан отдел сибидиссийинэн аналммыта. Бу сыллар уопастыбаны информатизациялааһын балысханых сайдар кэмигэр түбэспүтэ. НБ «МАРК» сетевой систимэ ылыллыбыта, онно кыраайы үөрэтэр библиографическай база көбүрүлүүтэ, улуустарга «МАРК» локальнай систимэ кирибитэ. Итэриниэт ситимэ сайда иһик кэмэ буолан, улуустартаан даннайдары дискиэтэни хомуйан, билигин Түмэр каталог олуга ууруллубута.

Өрөспүүбүлүкэ бибилиэтиэкэлэрин информатизациялааһын кэнсипсийэтин суруйбута. Ол кэнсипсийэҕэ олоҕуран, судаарыстыбаннай бырагыраама ылыллыбыта.

Үбүлээһингэ үл министиэриэ А.А. Кугаевскай култуура министиэрин солбуйааччы Н.М. Зайковалыын приемна кириэн көмүскээн, 60-тан тахса мөһүбөнү ылары ситиспиттэрэ. Бу бырагыраама чэрчитинэн бибилиэтиэкэлэр көмүүтүрдэринэн, анал тизхиныкэлэринэн хааччылыбыттара, кини бибилиэтиэкэлэргэ локальнай ситим, өрөспүүбүлүкэҕэ «Сахалибнет» корпоративнай бибилиэтиэкэ ситимэ тэриллэбиттэрэ. НБ «OPAC-Global», өрөспүүбүлүкэ киин бибилиэтиэкэлэре «OPAC-Midi» диэн анал бырагыраамаларынан хааччылыбыттара. Бибилиэтиэкэлэри итэриниэт ситимигэр холбуур үлэ барбыта. 2000 сыллаахха Национальнай бибилиэтиэкэ 75 сылаах үбүлүүнү көрсө, бибилиэтиэ-

кэ локальнай ситимэ сагалым технологиянан уларытан ончуллубута, бибилиэтиэкэ бастакы сайта олоххо кирибитэ, итэриниэт кылаас ааҕааччыларга ааным арыыбыта. Кэлэр кэккэ сылларга «Литературная карта Якутии», «Виртуальная справочная служба», «Календарь знаменательных дат», сайтар ончуллубуттара. «Sulus Games» (бырааттыы Ушницкайдар) компанияны кытары бастакы бэрэсидьин М. Е. Николаев бибилиэтиэкэ-архыбын сайта ончуллубута. 2008 с. «Книгакан» хотугу аҕыйах ахсааннаах норуоттарга аналлаах сайт олоххо кирибитэ, 2012 с. бырайыак суруллан, СӨ инновационнай политикаҕа уонна наукаҕа кэмийэтин өйөбүлүнэн редизайн ончуллубута, сайт саҕа матырыйаалларынан байытыллыбыта. Бу сайт хотугу аҕыйах ахсааннаах норуоттарга эрэ буолбакка, атын омук дойдуларыгар кытары киз биһирэбили ылбыта. Улахан болгомто испислинистэри үөрэттигэр ууруллара. Кэлин технология сайдан, инженер-программисттарга анаан «Moodle» систимэҕэ дистанционнай куурустар ончуллубуттара: «OPAC-Midi» систимэҕэ үлэлииргэ, сайтары оҕорууга. 2016 с. бүтүүтүгэр бибилиэтиэкэ устуоруйатыгар бастакы веб-видеоконференциялар ытыллыбыттара. Темата веб-технологиянан саҕа ончуллан үлэҕэ кирибит статистическай отчуот «6-НК» бырагырааматын олоххо киллэрини.

2017 с. бэс ыйыттан электроннай ресурстары тарҕатар отделга сүрүн технологиянан аналммыта. М. Е. Николаев архыып-бибилиэтиэкэтин саҕа сайта олоххо кириригэр матырыйаал хомуйуутунан дьарыктаммыта, техническэй сорууда суруйан, саҕа сайт Фонд содействия развитию культуры, науки, образования РС(Я) финансовай көмөтүнэн олоххо кириэрин ситиспитэ. Бу отделга үлэли олоһон, Национальнай библиографическай ааҕыныстыба саҕаһынан бырагыраама суруйан, «Якутия» электроннай каталогтан «Издания РС(Я). 2016» таһаарбыта. Итинтэн салгы 2018 сылтан национальнай библиография киинигэр кылаабынай библиограбынан үлэлиир. Үлэтин чэрчитинэн бырагыраама суруйан алта араас библиографическай ыйыныктык «OPAC-Global» систимэттэн таһаарар. Ону таһынан «СӨ бэчээтэ» диэн сылын айым тахсар статистическай хомуруннууту таһаарар.

Мария Герасимова — Сэнээрэ

СӨ НБ. Пуондатын уонна Виртуальной мусой матырыйаалларын тус ахтыыларын кинигэ.

Айар аргыс

КУНУНУМ, ЫКСАТЫМА

Кырдыр саас, ыксатыма,
Иннибин-күннибин манаама.
Күөйүмэ, хаайыма

хаамыахпын,
Атахлар адаба буолума.
Сүрэбим эдэрдий тэбизбин
Дьэ, кэлэн төннүбэт эдэрим,
Борытын ситэммин онгаруом,
Бу хаалбыт сылларбын

баттаһа.
Кэннибэр хаалларбыт
кэмнэрбин,
Көрдүүбүн туманы арийан,
Соробун буламмын үөрэбин
Аргыардаах тымныбыт

быһыттан.
Хас хаары уулларан
кэлбиппин
Билиммет курдукпун билигин,
Эдэрдий санаанан
сылдыабын,
Хаар хаһын хаарыйдар
дабаны.

Елизавета Сивцева-Күндэйэ

КУНУНГУ КӨСТҮҮ

Күнүнгү сэбирдэх сипсийэрэ
Көңүллүк суугунуур эйгэбэ
Көмүстүү толбону түһэрэ,
Кэрэтик көһүннэ бу юмнэ.
Суугунаа, чаранна кэриигэ,
Сырдыгы батыһа тэлимнээ,
Сабахан сандаара күлүмнээ,
Сүһүмнээ, сылааһы тэнитэ,
Кытархай саһархай биир тэнэ
Дьүөрэллэи буолбуккүт бу

кэмнэ,
Сир изнин симэбин сиппийэ,
Салгынын күүһүрүөх чинчитэ,
Айыһыт айылгы быһыта
Айылба дьэ, кэрэ көстүүтэ,
Иннибэр дьиримни

оонньуура,
Киэн эбэ урсуна күлүмнээ.
Иһирэх тылларга эн тилин,
Илгийэн санааны көтөхтүн,
Иэйиһилээх хомоһой тылларга
Эн күһүн көмүскэ холоннуң.
Иннокентий Алексеев

Көрүстэи кыһыттан
Көрүстэи кыһыттан

КУНУНГУ КҮН КҮННЭЭТЭ

Халлаан наһыйбыт, сылайбыт
Хара былыт айанна турбут,
Айылба ахтыбыт суохтаабыт,
Ардахха, ууга наадыбыт.
Онтон хаһынын хадабалыа
Көмүс күһүн көбү көбүлүө,
Алтан арабас аргыс буолуо,
Аана аһыллан силигэ ситиэ.
Ходуһатын хомуйда,
Алаас аайы күрүөлээтэ,
Сирин аһын хадабалаата,
Хаһаас тынан бэлэхтээтэ.
Обуруотун асалаата,
Үүнээйитин үлүннэрдэ,
Ылал аайы ылдыттаата,
Күнүнгү күн күннээтэ.
Бааһынаба бурдук буста,
Долгулдуйа дьону үөртэ,
Куолаһа ситэн силигилиир
Тыал куобалдыта биһиир.
Көтөрүн асалаарун көтүтэ,
Илгэлээх аһынан аһатта,
Күүс биэрдэ, кынаттаата,
Ыраах айанна бэлэмнээтэ.
Күнүн биллэн, күн кылгаата,
Кыстык бэлэмэ кыһайда,
Үлэ-хамнас күөстүү аргуйар,
Көтөр-сүүрэр кэми экирэтэр.
Сайа ахсор салгын мөтө
Санааларбын сааһылыр.
Кэлбит көмүс күһүннүүн
Көбү көтүтэн күлүмнүүбүн.
Бу кэлэр кэм бэлэбин
Күлүмүрдэс күннөрүн –
Сүрэх дууһа сүөгэин
Сүһүөх уйарынан, сүгэбин.

Константин Петров

КӨМҮС КУНУН

Көмүстүү күндээрдэ күһүммүт
Көчүктүүр кэриэтэ күлүмнээн,
Көрүстэ сайыны атааран,
Көчүкүз солкобо сууланан.
Көһүлпүт бу кэмим күндүтөөн,
Көрөргө-истэргэ кэрэтиэн,
Көй салгын биллэрдик
сөрүүкээн,
Көрсүөхпүт турдаба кыһыны.
Көймөстөр санаабын
умнаммын,
Көрөммүн үөрэбин күһүнгэ,

Көрдөөртүн бу сири-дойдуну,
Көчүтэ оонньотор буоларын,
Көмүстүүр бэйэбин ахтабын,
Көбөрө сандаарар кэрэбин,
Көһүтүөм тыыннаахлар

көһүтүөм,
Көрсүөбүм, төрөөбүт мин
куммун.
Василий Пермяков-ТАТЫАНА
уола Баһылай

КӨМҮС КУНУН КЭРЭЛЭЭХ

Көмүс күһүн кэрэлээх –
Күлүмүрдэс энээрдээх,
Үөрдэр элбэх бэлэхтээх,
Күлүм чабыт күннэрдээх.
Көмүс, алтан сэбирдэх
Чабыллыан кэрэтин,
Күнү кытта оонньоһон
Күнүн уотун ыһара.
Дьикти нарын кизгэлэ,
Айылбабыт симэбэ
Эрбинньэбин күлүмэ –
Ытарбатын үгкүүтэ.
Тыалы кытта тэлээрэн,
Тула бары эргийэр,
Кустук өнгүн түһэрэн,
Дьикти кэмин эргитэр.
Күнүн кэллэ ыксатан,
Күнүн-хаһын элбэтэн,
Уйгу-бийан үүнүүтүн
Үрүлүтэн асалан.

Любовь Никитина-Тапталаана

КӨМҮС ДУЙУН
КЫЛДЫЫЛААН

Көмүс дуйун кылдыылаан,
Долбар күһүн күөгэйэр,
Көчүк күһүн күндээрдэ,
Көлүччэбэ көрүннэ.
Кэбиһиһилээх күөх окко
Күлүмүн кэһиһилээтэ.
Күндээр дуйдаах алааска,
Көчүкүз таалалаата.
Толбон күһүн сандааран,
Киэн халадаай тэлээрдэн,
Уран киистэтин биһэн,
Дьүөрэлээн ойуулаата.
Табо бабас кэрэтиэ,
Таларан, сыһы наскыйбыта,
Таптал кыымын күөдүтэ,

Торҕо-тунаар күөгэйбитэ,
Толбон көмүс биһиккэ,
Толуу хатын нусхайдэ.
Сүрэх симныыр, күн сыыйар
Сылаас, сырдык нуурала,
Санаа изийэр чуумпуга,
Сайгыыр чэбдик салгына,
Сылпах санаа кыйдатар
Сайар намын ырыатай?
Кутуллар дьикти сүмэтин
Уйгу кымысты кыынньаран,
Амсай, илгэлээх амтанын,
Сандаара кыһа тэтэриэн,
Сылаанньыйар ил изийиттэн,
Кустуктана, дьэ көтүөбүт!

Пелагея Игнатьева-Намыына

КУНУН – КЫҢЫН ЭДЫИЙЭ

Сахам сирин түөрт кэмэ
Бары олус дьиктилэр,
Хайаларын дабаны
Бары үөрэ көрсөбүт.
Сандаал сааспыт
Сандааран,
Күммүт уһаан сылытар.
Самаан сайын чэлгийэн,
Уйгу-бийан дэлэйэр,
Тунах ыһыах ыһыгарар,
Көмүс күһүн наһыйан,
Ходуһабыт хомуллар,
Кыстык ото чөмчөйөн,
Отчут үөрэр, астынар.
Алтан чуораан чугдаарар,
Билии үөрэх кыһата
Оболору ыһыгарар,
Күнүн кэлбит бэлиэтэ
Куола тыабыт саһарар,
Күнүн – кыһын эдыийэ
Кыстык кэмин асалаар,
Кырыа кыһын кэлиитэ
Күнүнгү кэми ыксатар,
Көмүс күһүн күрэннэ,
Кыстык хаар кылбанһыа...
Айылба дьикти кэмэ
Айыыларга махтанһа...

Евдокия Дьячкова-Иэйэ

СЭБИРДЭХ ҮНГҮҮТЭ

Көмүскэ сууланан
Тураллар тыаларым,
Сэбирдэх үгкүүтүн кэтэһэ...
Эмискэ тулабыт
Долгуйар тыалыран,
Бу күһүн абылыыр бэлэбэ...
Чарангым чуумпугук,
Сипсийэ суугунаан,
Эргийэр, тыал хоту, батыһа,
Сайынны симэбин
Кытары арабаң,
Сүһүөбүн кизгэлэин быраба...
Туллубут сэбирдэх
Күлүмнүү көтүүтэ
Төннүбэт кэминэн долгутар,
Сайыны атаара,
Бүтэһик үгкүүтэ,
Олохтук чарааһын санатар...
Эйээрэ-элэһнээн
Эмиз сыл аастаба,
Сэбирдэх үгкүүтүн эргитэн,
Тыа аайы алтанын
Дэлэччи ыстаба
Кыһынна киһирэр аан сэгэтэн...
Светлана Андреева-Маайа
Сизэ

КӨМҮС КУНУН

Илин сабаттан күммүт уота
Илгийдэ итии тыһыны ингэрэн,
Илибин күһнэ уунабын,
Итии тыһыны ингэриэм.
Сарсыардаан сөрүүн салгын
Сипсийдэ күһүн кэлбитин,

Сана Күн сардангалара,
Санатта ыраас халлааны.
Күнүн аанын аһан мичийдэ
Көмүс дуйа ыраахан көстөр,
Күндүлээтэ сирин аһын
Күүс - уох биэрдэ

барыбытыгар.
Үс кулпут чөлүгэр түһэн,
Үчүгэйи - кэрэни саныыбыт,
Олохо дуйуһуубут күһүрэр,
Олобу салгыыбыт,
харыстыбыт.
Мария Кондратьева.

КУНУНГУ КҮН

Күнүнгү күһнэ хаамсыахха,
Көмүс эйгэбэ умсуоһа.
Истинг изийиэ куустаран,
Дьолбут кыымнарын сабыахха.
Алтан дуйдаах сэбирдэхтэр
Кэрэ аһуор түһэрэллэр.
Тыаһа суохтук тэлээрэннэр,
Тулабытын кизгэтэллэр.
Күнүнгү күммүт көстүүтэ
Кэрэ бэлэхтэрин уунна,
Абыланнаах дьол сүһүмүн
Таайтарбат таптал бэристэ.
Сандаар Күн Сандаара

КУНУН...

Күнүн...
Бүгүн күһүн
Көңүл көчкүү,
Көмүс дуйун
Көхкө көһүн.
Көһүс күөнэ
Күтүк түөһэ,
Курус иирэ
Көстөр ньуура.
Көмнөх көтө,
Көбүөр тэнэ,
Кырыс сирин
Көмөн түстэ...
Күөхпүт кээрийи,
Кэтэх бүтэ,
Көхтөр көстүү
Кэмэ кэллэ.
Күнүн бүгүн
Кыһын ылла,
Күүһүн-уобун
Кэрийи сүктэ...

Байбаралаах Балбаара

КУНУН – БАРАММАТ
ҮӨРҮҮБҮТ

Күрүлүүр сүүрүктүү түргэнник
Күнүнгү күннэрбит усталлар,
Иккистээн эргийэн кэлбэттик
Күөх дуоллаах сайыммыт
арахсар.
Ардыгар сып-сылаас хонуктар
Санааба сайыны кэпсиһиллэр,
Хаһыннаах, кырылааах түт
түүннэр
Кыһынны күннэргэ
сирдиһиллэр.
Бу кэммит ураты кэрэти
Хас киһи сүрэбин долгутар,
Аар тайба, Айылба бэйэтэ
Бар дьонно бэлэбин тарбаттар.
Ол курдук Байанай барахсан
Булдунан-алдынан тоһуйар.
Хара тыа быһыгар тэлгэтэн,
Айылба отонун ситэрэр.
Оттон дьэ кэрэчээн көстүүтүн
Күн аайы чочуйар, аһуордуур,
Ол иһин күн дьонун тапталын
Сүрэхтэр аайытын ингэрэр.
Көмүстээх симэхтээх күһүммүт,
Аһуардаах ойуулаах
дуйуһуммүт,
Хайһанар, таптатар көстүүбүт –
Хаһан да бараммат үөрүүбүт.
Иван Попов-Байдам

